

ODRAZ SREDINE U HRVATSKOGLAGOLJSKIM LITURGIJSKIM KODEKSIMA 14. i 15. STOLJEĆA

Marija PANTELIĆ, Zagreb

Fond hrvatskoglagoljskih liturgijskih kodeksa: 17 misala + 29 brevijara nije se znanstveno analitički proučavao jer se smatralo da on ne pruža dovoljno materijala za hrvatsku kulturnu povijest.

Prvi je pokušao s aspekta liturgike, kulturne povijesti i jezika valorizirati hrvatske liturgijske glagoljske kodekse prof. Vajs u svojim analitičkim opisima glagoljskih misala i brevijara.¹ I noviji istraživači,² koji su trebali novopronađene kodekse datirati i lokalizirati, isticali su da je svaki pojedini kodeks odraz sredine, bilo samostanske (benediktinci, franjevci, pavlini), bilo gradske ili seoske (Zadar, Nin, Roč, Beram, Vrbnik itd.). Te su sredine bile njegovatelji lokalnog kulta svetaca i čuvari njihovih relikvija kojima su podizali crkve i oltare i sastavljali posebne misne obrasce i oblikovali nove službe s njihovim legendama. Ove su sredine kristijanizirale neke poganske običaje svojim sakralnim tekstovima i išle u susret lokalnim potrebama i povremenim nepogodama srednjovjekovnog društva.

I dok su benediktinci, kojima je bila povjerena kristijanizacija Evrope, dali svoj pečat razdiobi psaltira na pojedine časove i proveli

¹ J. Vajs, *Nejstarší breviář chrvatsko-hlaholský (Prvý breviář vrbnický)*. Prag 1910; *Najstariji hrvatskoglagoljski misal (Kodeks Vatikanski, sign. Ill₄)*; ostalu bibliografiju njegovih radova s istog područja cf. u Slovu 6—8 (1957), 13—22.

² M. Tadin, *Recueil glagolitique croate de 1375*. Revue des études slaves 31. Pariz 1954; M. Japundžić, *Glagoljski brevijar iz g. 1465*. Radovi 2 (1955), 155—192; Vj. Štefanić, *Splitski odlomak glagoljskog misala starije redakcije*. Slovo 6—8, 54—133; M. Pantelić, *Glagoljski kodeksi Bartola Krbavca*. Radovi 5 (1964), 5—98; G. O. Svane, *Kopenhagenski misal*. Slovo 15—16 (1965), 59—93; M. Pantelić, *Glagoljski brevijar popa Mavra iz god. 1460*. Ibidem 94—149; V. J. Gajdoš, *Medicejský glagolský kódex*. Slavia 35 (1966), 36—56; M. Pantelić, *Prvotisak glagoljskog misala iz 1483*. prema misalu kneza Novaka iz 1368. Radovi 6 (1967), 5—110.

infiltraciju svojih svetaca u kalendar i sanktoral misala i brevijara, dotle su franjevci u 13. st. dali sintezu različitih sastavnih dijelova liturgijskih kodeksa u jedinstveni misal i jedinstveni brevijar. Ova franjevačka redakcija liturgijskih kodeksa bila je odobrena i propisana kao službena u cijeloj Crkvi.

Hrvatski su benediktinci bili većinom glagoljaši. Oni su za svoje potrebe prevodili latinske misale i brevijare na staroslavenski, što se opaža po sanktoremima znamenitih talijanskih benediktinskih opatija, a koje nemaju zagrebački latinski liturgijski kodeksi. U svim glagoljskim misalskim sanktoralima dolaze: padovanska sv. Justina 7. X, ankonski sv. Liberij 27. V i sv. Kirijak 4. V, a nisu uvijek registrirani u kalendarima. Ipak se domaći sloj benediktinskih svetaca najbolje odražuje u oracijama za dobro stanje grada po zagovoru sv. Marije, sv. Krševana i sv. Nikole, patrona najstarijih benediktinskih samostana još iz doba narodnih vladara u Zadru. Te su se oracije sačuvale jedino u misalu kneza Novaka iz g. 1368, a preko njega u Prvotisku glagoljskog misala iz 1483. U istom se misalu nalaze i lokalne litanije sviju svetih, gdje se uz fond općenitih zaziva svetaca apostrofiraju mnoga imena benediktinskih svetaca: *Benedikt, Mavro, Placid, Hadrijan* (Odriênъ opat u Canterburyju +709), *sv. Makarije*, opat u Würzburgu, slavi se na 24. I, *Toma Becket, German* itd. Oni su slavili kao svoje svece i *sv. Adalberta* i *sv. Većeslava*.³ U litanijama se nalaze imena i onih svetaca čije su se relikvije od starine častile u Zadru: sv. Donat, Dimitrije, Krševan, Anastazija, Irena, ninski Asel i traži se zaštita za samostan Svete Marije: *Da stado* (congregatio) *s(ve)te Marie v mirě i blažě shraniti i ukrěpiti račiši . . .* Izgleda da su litanije vrlo stare, jer se u njima ne apostrofira sv. Šimun, čije su moći došle u Zadar između 1205—1278. g. U borbi za glagoljicu i slavensko bogoslužje benediktinci su i sv. Jeronima proglasili članom svoga reda u legendi glagoljskog brevijara Illyr. 6: *i priě redь svetago Benedikta. š'koli grčskoi i latin'skoi i s'lavenskoj moistarь bč.* Benediktinsko-zadarskim podrijetlom zrače i zagovori: *blaženago Benedik'ta opata i raba tvoego Kr'sogona* u oracijama kod blagoslova soli i zobi na dan sv. Stjepana, a ta se imena citiraju u svim glagoljskim misalima na liniji Beram—Split. Naime, nekadanje pogansko izlaganje životinjske hrane za zimskog solsticija kršćanstvo je pretvorilo u dan konja na dan sv. Stjepana, kad su se odvijale povorke konja

³ Ph. Schmitz OSB, *Geschichte des Benediktinerordens* I, II. Zürich 1948.

i podjeljivao blagoslov njihovoj hrani. Ovaj je obred dobio u našim krajevima posebne folklorne oblike i održao se do naših vremena kao dan konja (Trstenik u Istri)⁴.

Franjevci u Hrvatskoj nisu bili glagoljaši, ali svi sačuvani hrvatskoglagoljski liturgijski kodeksi, misali i brevijari, pripadaju njihovoj redakciji. U sve misale ušla je početkom 14. st. potresna pjesma *Dies irae*, doduše prevedena u prozi, dok se u latinskim inkunabulama misala pojavljuje istom iza 1480. g.⁵ Posebnu franjevačku boju daje kalendarima i sanktoralima glag. misala svetkovina sv. *Ljudevita*, Anžuvinca, franjevca i biskupa u Toulouse-i. Ušao je vrlo rano uz ostale patrone mađarske krune sv. Stjepana (Ladislava, Emerika, Elizabete) kao njihov rođak po majci Mariji, kćerki Stjepana VI (V), Arpadovića, a s druge strane kao brat hrvatskougarskih kraljeva Karla Martela (+ 1295) i Roberta (+ 1382). Na njega se primjenjuje u njegovoj misi najljepši biblijski izvadak iz knjige Sirahove (Eccli 50, 6—12) koji su glagoljaši uzimali i u misi sv. Jeronima (čitavu misu ima vatikanski Ill₄ i Beramsko-Ljubljanski misal 162a/2), u misi u čast sv. Šimuna i na sv. Antuna opata u istarskom Kopenhagenskom misalu iz 15. st. Sastavljači su posudili svetopisamske metafore i u crtanju svetačkog lika sv. Ljudevita u antifoni graduala Hrvojeva misala: *Roza protulit'na ljubve. lilium dēv'stviē zvizda Ludovikъ. sasudъ čistie čistoti. istočnikъ slat'kie milosti. ot(a)cbъ i priētelъ.*⁶

Hrvatski franjevci trećega reda bili su štovani kao posebni njegovatelji i čuvari glagoljskog bogoslužjenja od 15. st., ali nisu sačuvali ni jedan glagoljski liturgijski kodeks. Ipak je bio neko vrijeme u njihovim rukama veoma lijepi misal krbavskog krasnopisca i iluminatora Bartola iz 1402. g.⁷ Naime, oni su, kao prvi ugostitelji relikvija starca Simeona u Zadru, naknadno unijeli u taj kodeks oko g. 1440. misni obrazac u čast *svetago Semiona ki e v' Zadri* (f. 125c—126b). Ovu misu ima još Oksfordski misal Canon. lit. 373, f. 129 abc s jačim refleksom starine. Trećoreci su prvi zabilježili i rimovanu mrtvačku sekvenciju: *Sudacъ hoće gněvanъ priti*⁸ koja se već prije širila u hrvatskim područjima usmenom tradicijom.

⁴ M. Pantelić, Glagoljski kodeksi Bartola Krbavca. Radovi 5, 22—24.

⁵ M. Pantelić, Radovi Staroslavenskog instituta 5, 26—29.

⁶ Antifona iz Ill₄: *Roza protulētu. v ljubvi lilium'. dēv'stva zr'calo Ludovikъ. sbsud' čisti. istočnik' slad'ki. milosti ot(a)cbъ i priētel'.* (206d)

⁷ *To su knige fra Petra fratra tretoga reda svetago Frančiska ki staše u svetago Križa.* Cf. Radovi 5, 24.

⁸ Radovi Staroslavenskog instituta 5, 27—29.

I Hrvatski su pavlini glagoljali. Sa sigurnošću se može reći da su sačuvali 2 vrlo lijepo napisana glagoljska brevijara: I Novljanski i II Novljanski, oba iz druge pol. 15. st. U njima se nalaze vlastite službe u čast svetaca njihova reda: *sv. Pavla*, prvog pustinjaka, *sv. Antuna* pustinjaka i *sv. Augustina* prema franjevačkoj shemi rimskog brevijara koji karakterizira 9 lekcija uz benediktinsku razdiobu nedjeljnih psalama: 109—113, gdje su franjevci zamijenili posljednji 113. ps. sa 116. i izostavili 9. responsorij iza 9. lekcije, jer se prema franjevačkom uzusu trebao odmah iza lekcije pjevati *Te Deum* na velike blagdane. Inače su srednjovjekovni sastavljači imali veliku slobodu u pogledu sadržaja i duljine lekcija (čitanja) na Jutarnji. Jutarnja je najstariji dio brevijara, jer vuče podrijetlo iz noćnih sastanaka na grobovima mučenika uoči njihove svetkovine, kad su se čitale njihove pasije i legende.

Dok je za I Nov. karakterističan poseban oficij u čast *sv. Jelene Križarice*, koja je bila patron istoimenog pavlinskog samostana kod Senja iz 1390, dotle je zanimljivo da II Nov. brevijar za pavlinski samostan *sv. Marije na Ospu* u Novom Vinodolu ima jedini od glagoljskih brevijara cijelu službu franjevačkih, francusko-anžuvinskih svetaca: *sv. Ljudevita* kralja (25. VIII) i *Ljudevita*, franjevca i tuluškog biskupa (19. VIII). Prvi je, osim svojih kraljevskih vrlina i svetačke majke »B'ên'ke«, kastiljske kraljice, poznat po čašćenju Kristove krune koju mu je poklonio Baudouin II Carigradski. Ljudevit je za ovu dragocjenu relikviju dao sagraditi biser francuske gotske arhitekture i ilustriranih vitrina »La sainte Chapelle« u Parizu. Prema lekcijama oficija *sv. je Ljudevit* prenosio štovanje *sv. Krune* i na svoju djecu: *I krunice ot rožicъ i urěšen'ê branaše imъ nositi vъ pet(a)kъ. i to pomišlajući na trnovu krunu Isuhrstovu*. Kako je misa u čast *sv. Ljudevita* franjevca ušla u glagoljaške misale vrlo rano, a do danas je nema u latinskim misalima, to je vjerojatno da su pavlini, koji su došli iz Mađarske u hrvatske krajeve, sastavili poseban njegov oficij, jer jedna lekcija (f. 380) ističe rodbinske — ugarsko-anžuvinske veze: *Ovъ blaženi staracъ* (tj. Ljudevit biskup) *ot kraleva roda. to estъ ot světloga vspominaniê Karla krala Cicilie*. (sinovca *sv. Ljudevita* kralja) *i ot matere kćere naše drage u Isuhrъsti Marie kralice cicilijske. ka běše rodomъ Ugrkina*.

Premda se hrvatski feudanci nisu, osim osobne pobožnosti kneza Novaka koji za spas svoje duše piše i bogato ukrašuje svoj misal prema zadarskom predlošku g. 1368, jače angažirali oko pisanja i naručivanja glagoljskih liturgijskih kodeksa, iako u doba latinske

Evrope pišu svoje isprave glagoljicom i narodnim jezikom, ipak se u glagoljskim kodeksima odražuje feudalni srednjovjekovni mentalitet njihove pobožnosti, sredine i njihovih kulturnih veza. Na svece se gleda viteškim očima pa je sv. Petar *knez* apostola, a mučenici su heroji, tj. *vitezi* Božji. *Sveti* je *Lazar*, prema provansalskoj legendi prvi biskup Marseillea, za glagoljskog sastavljača *vitez*, *knez*, i *baron preplemeniti*, zatim atleta, koji može na svom dlanu držati naoružana viteza i obilno se hraniti poput gorostasa ocrtanog u Nazorovu Velom Joži. Žene — svetice prikazuju se prema viteškom poimanju, pa u legendi Krist apostrofira sv. Martu: *moê vzljublena gospoê*. I međusobna privola na brak u obredu vjenčanja odražuje feudalnu pripadnost zaručnika u izrazima: *vlasteline*, *gospodična* ili *gospoê* (u Berlinskom i Hrvojevu misalu), dok ostali imaju: *junače* i *děvoiko*, ili u rubrici I Vrbničkog: *zdě iměi popъ rotiti junaka i divicu* (f. 254—255).

U doba kad hrvatski glagoljaši u sjevernoj Dalmaciji, Lici i Krbavi uživaju podršku svoje feudalne gospode i jedini imaju svoga krbavskog, kasnije senjsko-modruškog, biskupa glagoljaša te pišu najljepše glagoljske misale, istarski je teren sa kvarnerskim bazenom bio prepušten svojim jačim seoskim glagoljaškim centrima i kapitulima. Oni kupuju kodekse s glagoljaškog juga (Novakov misal dolazi g. 1405. prodajom u Nuglu kraj Roča) ili pisari poput Bartola Krbavca sele s juga u mirnije predjele sjevera i tamo organiziraju njihove pisare u domaće skriptorije. Sadržaj sjevernih lit. kodeksa odražuje tekstove južnih, jedino se u kalendarima, koji su se često šablonski prepisivali, opaža veliko šarenilo. Ovdje su patroni istarskih glagoljaških centara (Roč s Nuglom i Bermom) dobili svoje vlastite mise i službe: sv. *Bartol*, zaštitnik Roča, ima cijelu misu sa svečevom minijaturom u Ročkom i Kopenhagenskom misalu. Sv. *Jelena*, naslovnik crkve u Nugli kraj Roča, ima dodanu vlastitu misu u Novakovu misalu, dok je Kopenhagenski ima u sanktoralu na 22. V, kao i Oksfordski II Canon. lit. 349, karakterističan inače po zadarskim sanktoremima. U ročkom je centru bio posebno čašćen i sv. Antun pustinjač koji u Kopenhagenskom misalu ima svoju cijelu misu sa sekvencijom.⁹ Beramski je centar obojen kultom sv. *Martina* biskupa, patrona župne crkve, posebnim oficijem u Beramsko-Ljubljanskom brevijaru 161/a₂, a ime mu je ispisano rubrum u kalendaru Beramskog misala 162a/2. Beramski kodeksi odražuju posebni kult sv. *Je-*

⁹ G. O. S v a n e, Neke naročite mise iz glagoljskog rukopisnog misala Ny kongelig Samling, 41b. Scando-Slavica XI (1965), 132—154.

ronima cijelom misom u misalu 162a/2 i jedinstvenim oficijem na dan njegove translacije 9. V u brevijaru 161a/2 iz 1396. Ovu je svetkovinu fiksirao na taj dan papa Pijo II, bivši tršćanski biskup (1447—1451), kojemu je vjerojatno bio poznat Jeronimov kult u Istri u doba kad je bila uskrsla istarska teorija, prema kojoj bi sv. Jeronim bio Istranin, rodom iz Sdrigna, Zrenja kod Buzeta. Zrenj ima filijalnu crkvu njemu posvećenu, a u Buzetu je sv. Jeronim patron župne crkve.¹⁰ Mlađi martirologiji bilježe prijenos njegovih ostataka u rimsku baziliku S. Maria Maggiore u 13. st. Sastavljač glagoljskog oficija pripisuje našašće i translaciju njegova tijela sv. Jeleni Križarici (+ 329, a Jeronim oko 419) koja je pronašla Kristov križ. Ovaj je identitet vjerojatno odraz njezina kulta u Istri, gdje 11 crkava nosi njezino ime, a 20 sv. Križa.¹¹ Hrvatski su je glagoljaši već od 13. st., u svojoj borbi za glagoljicu, stavljali pod autorstvo velikog crkvenog naučitelja, ali njegov oficij na *Prenesenie s(ve)tago Eronima* u Beramskom kodeksu veliča širenje Jeronimova kulta i na Istok, u sâm Carigrad: *v' gradě c(ěsa)rě*, kamo carica Jelena šalje svome sinu Konstantinu dio Jeronimova odijela: *sukno, suknju* uz molbu da sagradi crkvu i osnuje biskupiju (episkopiju) u Carigradu. Ovaj oficij ima na kraju dodan i I Nov. brevijar s istom, vjerojatno originalnom, legendom.

Kakvo je bilo seosko gospodarstvo na istarskom bloku u srednjem vijeku odražuje jedinstvena votivna *Misa proti črvomъ* u Kopenhagenskom kodeksu f. 204d: *pošli anjela tvoego svetago s nebesъ. ki zašt'ititъ sěčeniē naša ot grizeniē kobilicъ i gusinicъ ili pticъ zalihъ. maslinъm že i vinogradomъ našim blagosloveniē tvoego rosu vlěi . . .* Zaštitu voća i grožđa tražili su blagoslovom *ovociē* (voća) na dan sv. Blaža (3. II) u Ročkom i Kopenhagenskom misalu, i grožđa: *na danъ svetago Šiksta papi* u Ročkom i Kopenhagenskom i Beramsko-Ljubljanskom 164a/2, gdje se u oracijama zahvaljuje i za povoljno vrijeme: *Blagoslovi G(ospod)i sie plodi grozdovnie novie, eže ti G(ospod)i ot rosi nebeskie i plutiē daždevъ i vremeni vetar' i tišin' k' sazrěniju priti spodobilъ esi . . .* Istarski se pojas ističe prodorom istarskog sloja svetaca u sasvim narodnom obliku u glagoljske kalendare: *Sučěrб* (sanctus Servulus — 24. V), tršćanski mučenik s onomastičkim korelatom *Sočerb* nedaleko Trsta. On je zaštitnik Trsta,

¹⁰ R a d o v i Staroslavenskog instituta 6, 39—40.

¹¹ Prospectus et status unitarum dioeceseon Tergestinae et Justinopolitanae. Tergesti 1913.

a Buje ima njemu posvećenu crkvu; *Nečipr̃b* (Nicephorus, zaštitnik Pićna — 30. XII) u Ročkom i Kopenhagenskom misalu. Zanimljiv je kult augzburškog sv. *Udalrika* (Ulrik), vulgarno *Voldrih* u Kopenhagenskom misalu i Istarskom razvodu i kasnijom interpolacijom u Ročki misal u obliku *Vorih*. To je bilo i često ime a od njega i prezime Vorišić s lokalitetom Vorih u buzetskoj okolini,¹² a s crkvom u Dolini kod Trsta i u Buzetu. Istarski su glagoljaši prevodili i neke sekvencije svojih sjevernih susjeda. One su rasijane po istarskim kodeksima, a našle su se sve na okupu u Prvotisku glagoljskog misala koji su priredili za štampu istarski glagoljaški krugovi.¹²

Otok Krk, naročito Vrbnik, obilovao je u srednjem vijeku glagoljaškim svećenstvom pa su oni odlazili u pastorizaciju na istarski teren (a na jug sve do Konavala, poput vrbničkog popa Mavra oko 1475) i tako kulturno povezivali najstarija glagoljaška područja. Naime, Istra s Krkom čuva najstarije epigrafske spomenike iz 11—13. st., vremenski raspon koji je oskudan liturgijskim kodeksima. Ipak su vrbnički glagoljski kodeksi infiltrirani ostacima najstarijeg knjiškog repertorija iz velikomoravskog doba. Naime, uskrsna himna u III Vrbničkom brevijaru *H(r̃bst)̃b vskr̃bse iz mrtvih̃b* predstavlja simbiozu najstarijih bizantskih himnodijskih elemenata tropara i stihira sa zapadnim antifonama i odrazuje postojanje i poznavanje ćirilometodskog književnog fonda na Krku.¹³ I sastavljač treće varijante službe u čast Solunske braće u brevijaru popa Mavra kombinirao je jedan dio Pohvale sv. Ćirilu od Klimenta Ohridskog sa Žitijem u lekcijama na Jutarnji. Također su u sastavu te vrbničke legende sv. Ćiril i Metodije rođeni u Solinu u Dalmaciji kao rođaci cara Dioklecijana i Gaja pape, a njihovu se radu pridaje uža nacionalna boja: *i vse knjigi hr'vat'ske tl'mač'še* vjerojatno prema hrvatskoj redakciji Ljetopisa popa Dukljanina.¹⁴

Osim lokalnoga kulta dalmatinskih svetaca u pojedinom gradu te jadranske regije gdje se častila uspomena mučeničke smrti sv. Dujma, solinskoga biskupa, ili djelovanja sv. Ivana biskupa u Trogiru, sv. Donata u Zadru, sv. Asela i Ambroza u Ninu, ili su se ponosili relikvijama sv. Krševana i sv. Simeona u Zadru kao i ostalih svetaca čija se imena apostrofiraju u zadarskim litanijama sviju sve-

¹² Radovi Staroslavenskog instituta 6, 20—25; 92—105.

¹³ M. Pantelić, Elementi bizantske himnologije u hrvatskoglagoljskoj himni *H(r̃bst)̃b v(̃)skr̃(̃)bse iz mrtvih̃b*. Slovo 17 (1967), 37—59.

¹⁴ Slovo 15—16, 116.

tih, iluminacija Hrvojeva misala čuva dragocjene arhitektonske srednjovjekovne oblike Dioklecijanove palače s tornjem splitske katedrale sv. Duje (Sihar, Naim). Na izgradnji tornja materijalno je sudjelovala i siciliska kraljica *Marija*, žena Karla II Anžuvina¹⁵ i majka sv. Ljudevita, franjevca i tuluškog biskupa, koji također ima svoju minijaturu u tom kodeksu. Ove političko-povijesne linije utjecaja već su dokazane na području srednjovjekovne dalmatinske arhitekture, slikarstva i kiparstva,¹⁶ a objasniti će i stare bizantinske elemente u dalmatinskom minijaturnom slikarstvu na pergameni, koji s retardacijom dolaze i u glagoljskim liturgijskim kodeksima. Ovo je bila žila kojom su ulazili i bizantski datumi kao i infiltracija francuskih svetkovina u glagoljske kodekse. Naime, postojale su dvije linije utjecaja: jedna *sjeverna* preko mađarskih benediktinskih opatija do Zagreba, a druga *južna* preko Italije do Zadra, a odavle u ostala glagoljaška područja.

Ipak je domaća sredina odnijela pobjedu na području *jezika*, naročito njegove fonetike. Mozaik morfoloških, sintaktičkih i leksičkih varijanata dobit će svoju sliku kritičkim izdanjem jednoga liturgijskog kodeksa, za koje ima izgled lijepo ilustrirani misal splitskoga vojvode Hrvoja Vukčića Hrvatinića. Zasada se može reći da jezične varijante u glagoljskim misalima biblijskih tekstova potječu iz dviju matica: *južne* koja se oslanja na latinsku Vulgatu i odlikuje se jačom kroatizacijom u fonetici (ikavizacija) i leksiku, jasnijom dikcijom, ali starijom rečeničnom konstrukcijom i *sjevernu*, krčko-istarsku, kojoj stoji na čelu najstariji hrvatskoglagoljski misal Ill₄. Njegov se tekst odlikuje čuvanjem tradicije (čuvanje grupe *žd* i *ě* odnosno *e*), a u sadržaju se nazrijevaju ostaci grčke Septuaginte.¹⁷

I premda su hrvatski krajevi sa slavenskim bogoslužjenjem bili u srednjem vijeku domena hrvatskougarskih vladara različitih dinastija, diplomatski kupljeno vlasništvo Mletaka, posjed akvilejskih patrijarha i njihovih goričkih i devinskih grofova i teritorij austrijskih vladara, ipak je slavensko bogoslužjenje s glagoljskim pismom

¹⁵ L. j. K a r a m a n, O zvoniku splitske katedrale. Prilozi povijesti umjetnosti u Dalmaciji 11. Split 1959, 8.

¹⁶ I s t i, Umjetnost u Dalmaciji XV i XVI vijek. Zagreb 1933, 16; M. P r e l o g, Latinski rukopisi u Dalmaciji. Minijatura u Jugoslaviji. Zagreb 1964, 15—17; J. M a k s i m o v i ć, Tradition byzantine et sculpture romane sur le littoral Adriatique. Zbornik radova Vizantološkog instituta XI. Beograd 1968, 93—98.

¹⁷ R a d o v i Staroslavenskog instituta 6, 48—74.

ujedinjavalo taj razmrvljeni hrvatski teritorij u jednu zajedničku molitvu i domaći kult svetaca i njihovih relikvija. U glagoljskim liturgijskim knjigama Istre nema tragova akvilejskoga obreda, a imena akvilejskih patrona sv. Hermagore (Mohora) i Fortunata unose se kasnije u glagoljske kalendare što se odražuju u antroponimu Mohor i prezimenu Mohorić potvrđenom istom u 16. st.¹⁸

¹⁸ Vj. Štefanić, Glagoljski notarski protokol iz Draguča u Istri. Radovi 2, 158—172.